

La responsabilitat civil del professorat

Margarida Muset i Adel *

Actualment, i en les societats desenvolupades en general, tota la població en un període determinat utilitza el servei educatiu, i per això l'escola esdevé cita obligada per a tots els joves ciutadans en l'exercici del seu dret a l'educació. Des d'aquesta perspectiva, a més del que és l'objectiu fonamental de la institució escolar, cal plantejar-se altres objectius subsidiaris que, cada vegada més, prenen importància per a la ciutadania. Entre aquests objectius, el de garantir la integritat física dels alumnes és, al meu entendre, un dels que avui té un pes creixent, si considerem que un noi o noia durant el seu ensenyament obligatori passarà més de 12.000 hores a l'establiment escolar i que aquestes hores comportaran la convivència amb un col·lectiu humà de la seva mateixa edat

que, com és obvi, precisa de tutela i protecció, en tots els aspectes, singularment en els materials.

Una altra característica del nostre ensenyament és la sobredimensió que es dona als objectius pròpiament educatius i la complexitat de les exigències acadèmiques, que incideixen i condicionen l'escola i els educadors fins a tal punt que els poden fer oblidar que justament per poder assolir la resta d'objectius cal que es prioritzin els que es refereixen a la salut.

En aquest sentit, crec que cal educar saludablement i això comporta preveure el risc i organitzar la vida escolar atenent les qüestions de seguretat i de prevenció d'accidents. Tanmateix, si convenim que la salut és un bé essencial per a les persones, tot allò que afavoreixi l'adquisició i pràctica d'hàbits i conductes saludables, ha d'ésser objecte continuat d'aprenentatge escolar. No es tracta només que l'escola sigui un espai segur i saludable, sinó que cal que s'hi aprengui coneixements, actituds i conductes que permetin la conservació i el manteniment del propi cos.

Les dificultats en la implantació generalitzada del Programa de Salut a les escoles, així com la poca cura que hem detectat en alguns casos en qüestions de seguretat, ens fa pensar que les afirmacions que he fet fins ara no són prou compartides, i que a vegades no es concedeix

* Margarida Muset i Adel és mestra, llicenciada en pedagogia i inspectora d'Ensenyament Primari des de l'any 1978. Ha estat professora de l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'EGB de Barcelona (1977 i 1978) i, des de 1980, ha estat Cap del Servei d'Ensenyament del Català i Cap del Servei d'Inspecció de Bàsica de la Generalitat de Catalunya. Des de l'octubre de 1989 és Secretària del Consell Escolar de Catalunya.

prou importància a aquestes qüestions fins a l'esdeveniment d'un accident.

I encara més, paral·lelament s'està produint a les escoles un creixement notable en la demanda de les famílies que l'infant estigui a l'escola un nombre cada vegada més elevat d'hores. La resposta sovint improvisada a aquesta urgent necessitat social, es concreta en la proliferació d'activitats extraescolars i complementàries que en molts casos són organitzades sense planificar-ne els objectius educatius, i menys encara els de seguretat i prevenció necessaris, i que, per tant, incrementen indirectament el risc d'accidents escolars.

A partir del plantejament exposat fins ara, crec que és convenient, ara més que mai, reconsiderar, quant a la salut, quin ha de ser el paper de l'escola, dels continguts educatius i del mateix sistema educatiu, i tot seguit delimitar què correspon fer al docent, moltes vegades únic adult directament implicat en activitats escolars que presenten un cert nivell de risc per a la seguretat dels alumnes.

Després d'aquesta breu introducció, el lector podrà deduir que considero que la responsabilitat administrativa o civil dels docents és un aspecte tangencial a la qüestió cabdal de la seguretat dels nois i les noies a l'escola, i de la prevenció del risc en les activitats escolars. Quan es cerca la responsabilitat, el dany

ja s'ha produït, el que cal és evitar-lo en la mesura del que és possible. I és possible molt sovint, perquè si bé l'atzar, el cas fortuït, produeixen accidents, és més freqüent que els produeixin una imprudent manca de previsió o la negligència.

Justifiquem el tema d'aquest article pel ressò que s'ha fet, en els mitjans de difusió, dels judicis per accidents escolars, celebrats en els darrers cursos, els quals han despertat un gran interès entre els professionals de l'ensenyament i han suscitat una viva polèmica social.

En síntesi, el motiu d'un tal interès es pot reduir a tres elements:

a) Una primera reflexió sobre els judicis posa en evidència la gravetat dels danys que poden derivar-se d'un accident escolar i, en conseqüència, del risc que tenen els infants en la seva vida quotidiana i en especial a l'escola, on viuen moltes hores de la seva vida.

b) En segon lloc es posa de manifest, en molts dels casos, l'escassetat de mesures preventives que s'apliquen, tant en les instal·lacions com en l'organització i l'ús d'aquestes.

c) Per últim, aquests judicis situen els docents o els responsables dels centres educatius davant la «responsabilitat professional», malgrat no ser la seva conducta activa la causant del dany. En aquest sentit, a l'intricat teixit de responsabi-

litats que genera una organització complexa com l'escolar, cal afegir la consideració jurídic-administrativa de «servei públic» que té l'ensenyament.

Seguidament, farem una sèrie de consideracions sobre aquests tres elements, per més endavant citar breument les conseqüències immediates que han tingut les mobilitzacions i els posicionaments de la comunitat educativa catalana per a aquests judicis.

■. Quant al risc que tenen infants i joves a ser víctimes d'accidents escolars hem de considerar-lo des de diversos punts de vista:

a) Quant a la quantitat, la relació entre el nombre d'alumnes escolaritzats i el nombre d'accidents escolars amb conseqüències de certa gravetat, ésafortunadament força baixa.

És potser això que fa minimitzar la importància d'aquest fenomen a algunes persones. Tanmateix, els casos que s'han produït comporten a vegades danys irreparables i molt greus, tot i que el nombre d'afectats sigui petit, ha de considerar-se alta la seva incidència quantitativa per les greus conseqüències en les víctimes i les seves famílies.

b) Quant a la causalitat, un alumne pot patir dany fortuïtament o per un cas de força major -en tots dos casos no existeix culpabilitat i no cal reparar el dany-, també pot produir-se per negligència, imprudència del

professor o l'escola -en aquest cas cal reparar el dany mitjançant indemnització i existeix responsabilitat civil extracontractual-, i per acabar pot produir-se un dany a un alumne per una acció directa i fins i tot voluntària -en aquest cas existiria responsabilitat penal per part de l'autor del dany.

És clar que en el darrer cas l'accident comportaria acció delictiva i és absolutament rebutjable, però la definició de negligència o imprudència i també «fet fortuït» o de «força major», comporten una gran ambivalència, a l'hora de demostrar-les, i en canvi se'n deriven moltes conseqüències jurídiques diferents pels responsables.

c) Quant al tipus d'activitat escolar, cal destacar la gran diversitat de situacions de la vida diària en una escola i, per tant, el grau de risc varia notablement segons l'espai on es desenvolupa, els companys amb qui es comparteix l'activitat, i fins i tot segons les característiques intrínseques de la mateixa activitat.

No es pot, però, condicionar l'activitat educativa al risc, fins al punt que es deixin de realitzar-ne algunes com, per exemple, sortides i excursions, aquesta seria una reacció antieducativa per essència. Una proposta positiva al respecte és la de programar les activitats escolars tot considerant el possible risc i planificant-ne el control i la responsabilitat. En resum, no

s'han de reduir activitats, sinó prendre mesures per desenvolupar-les amb el màxim de garantia per als alumnes.

II. En referència a les mesures preventives a prendre per part de l'escola, trobem a vegades que no són prou eficaces, i que es dona una veritable confusió sobre qui les ha de prendre. En el cas de les escoles públiques de bàsica, l'edifici escolar i les instal·lacions depenen de l'Administració educativa, i el seu manteniment de l'Administració local. Quan aquestes instal·lacions, especialment les esportives, no són fixes, i no són prou segures, és difícil trobar-ne el responsable, malgrat saber que aquest és un punt negre dels accidents escolars greus.

L'edifici i els aspectes materials de les escoles, massa sovint atenen a aspectes estètics i poques vegades prioritzen qüestions de seguretat. I als docents se'ls ofereixen espais escolars estèticament preciosos on cal veritable imaginació perquè els utilitzin sense perill tantes vides infantils, encara més precioses.

Hem constatat les contradiccions de l'Administració pública en general pel que fa a la seguretat de les instal·lacions escolars que finança, però no seria objectiva aquesta exposició si no ens referíssim també al correcte ús de les instal·lacions, i aquest sí que és un afer que correspon als professionals de l'ensenyament. Els hàbits col·lectius, els desplaçaments

interiors, l'ús dels espais i sobretot del pati, han d'establir-se amb criteris educatius, i no cal dir tenint en compte la seguretat dels usuaris.

III. La qüestió més punyent de tota la manifesta preocupació dels professionals de l'ensenyament respecte als accidents escolars, se centra en la responsabilitat en què poden incórrer, fins i tot quan en un accident no hi han actuat directament, i fins i tot quan l'han viscut compartint el disgust amb la família. En general, el professorat té poca informació sobre l'abast de la seva responsabilitat i algunes sentències condemnatòries de directors i mestres han provocat reaccions de por, d'inseguretat i reivindicatives.

La legislació que estableix les responsabilitats docents es troba en la normativa pròpiament educativa (LODE, LOGSE, Decret 87/1986, etc.), la qual en tractar de les funcions que corresponen al tutor, al professor, al director del centre educatiu, enumera un reguitzell de deures entre els quals «garantir la integritat física i psíquica dels alumnes». Aquest punt, que sembla poc important dins del conjunt de funcions, és suficient per basar moltes de les sentències condemnatòries que s'han produït abans del gener de 1991, en què es modifiquen alguns articles del Codi Civil i del Codi Penal, als quals ens referirem més endavant.

Pel que fa la determinació del tipus de responsabilitat en què es pot incórrer quan una conducta, activa o passiva, causa mal a un tercer -tant dels docents com de qualsevol ciutadà-, està regulada pel Codi Civil i pel Codi Penal. En cas que un servei públic causi perjudici a tercers, la regulació legal es troba en la «Ley de Régimen Jurídico de la Administración del Estado» i en el «Reglamento de la Ley de Expropiación Forzosa».

Totes aquestes lleis fa molt temps que varen ser promulgades, i en el marc de la Constitució de 1978 resulten clarament inadequades; fet que es constata en la jurisprudència post-constitucional. D'altra banda, la nostra realitat social i sobretot l'actual concepció de l'educació, encara posen més en evidència el desfasament d'aquesta normativa, la qual no aclareix prou els nivells de responsabilitat que coexisteixen en els centres escolars.

IV. La polèmica suscitada per les sentències hagudes en els judicis celebrats l'any 1990 arrel de diversos accidents escolars, va provocar la mobilització dels col·lectius docents i, singularment, dels sindicats d'ensenyants i va produir la resposta de l'Administració en dos blocs de mesures:

1) En primer lloc, la promulgació de la Llei 1/1991 de 9 de gener, per la qual es modifiquen determinats articles del Codi Civil i Penal adequant-los a les

noves realitats socials i al marc constitucional. Aquesta Llei, vigent actualment, estableix:

- Que és responsabilitat directa de l'Administració Pública reparar o indemnitzar qualsevol dany que causi a un tercer el funcionament normal o anormal dels serveis públics. S'estén el concepte de servei públic de l'ensenyament a les activitats extraescolars i complementàries.

- Que l'Administració Pública i els titulars dels centres docents tenen la responsabilitat civil extracontractual i directa en tots els danys produïts com a conseqüència dels actes dels professors o dels alumnes menors d'edat.

- Que només quan la conducta del professor comporta dol, engany o culpa greu -és a dir quan sigui constitutiva de delictes-, aquest serà considerat responsable penal i, per tant, també serà responsable civil.

Aquesta Llei és ja vigent a tot l'Estat i és d'aplicació en tots els judicis que puguin haver-hi d'ara en endavant, per tant és d'esperar que en el futur les possibles víctimes d'accidents escolars puguin rebre indemnitzacions sense recórrer a procediments penals i que aquesta via quedi limitada als casos estrictament necessaris.

2) L'altra acció endegada ha estat l'acord subscrit pel Departament d'Ensenyament amb els sindicats el 4 de juny de 1991, que en síntesi és:

- Delimitació de l'abast del punt c) de l'article 38 de la LODE, que regula molt genèricament les funcions del director.

- Delimitació dels elements que poden incidir i facilitar la seguretat en la realització de les activitats escolars. Revisió de la normativa que ha d'aparèixer sobre menjadors, transports, etc.

- Millorar els circuits administratius que permetin agilitzar els procediments de reclamació d'indemnitzacions, a fi de dissuadir els perjudicats de l'ús de la via penal.

Aquestes dues actuacions aporten més seguretat administrativa i jurídica al professorat,

sobretot els que ostenten càrrecs directius i, en general, aclareixen notablement la situació.

Cal congratular-se d'aquesta millora, especialment els qui considerem del tot necessari que els professionals assumeixin plenament les responsabilitats que es deriven de les seves actuacions professionals, ja que això només és possible si gaudeixen de totes les garanties jurídiques i administratives que fins ara no han estat aclarides.

Ara bé, aquesta millora jurídica ha de repercutir favorablement i decidida en l'adopció de totes les mesures per prevenir i per incrementar la seguretat dels nostres joves ciutadans.

Abstracts

El artículo expone detalladamente los motivos del enorme interés que suscita el tema de la prevención de los accidentes escolares y que es debido, en parte, a la amplia difusión que han tenido los juicios de varios casos ocurridos en los últimos años. En último término subraya la promulgación de la Ley 1/1991 de 9 de Enero, por la cual se modifican determinados artículos del Código Civil y Penal, adecuándolos a las nuevas realidades sociales y al marco constitucional, y el acuerdo suscrito por el «Departament d'Ensenyament» con los sindicatos el 4 de Junio de 1991. Estas dos actuaciones aportan más seguridad administrativa y jurídica al profesorado, sobretudo a los que ostentan cargos directivos, y en general clarifican notablemente la situación. Esta mejora jurídica ha de repercutir favorablemente y decididamente en la adopción de todas las medidas necesarias para prevenir e incrementar la seguridad de nuestros jóvenes ciudadanos.

L'article expose d'une façon détaillée les motifs de l'énorme intérêt que suscite le sujet de la prévention des accidents scolaires dû, en partie, à la large diffusion faite sur les procès de différents cas survenus au cours de ces dernières années. Il souligne ensuite la promulgation de la Loi 1/1991 du 9 janvier qui modifie certains articles du Code Civil et Pénal afin de les adapter à la Constitution et aux nouvelles réalités sociales, ainsi que l'accord signé entre le «Departament d'Ensenyament» et les syndicats le 4 juin 1991. Ces deux textes apportent une plus grande sécurité administrative et juridique aux enseignants, notamment aux directeurs d'établissements, et d'une façon générale éclaircissent considérablement la situation. Une telle amélioration des dispositions juridiques devrait repercuter favorablement et d'une façon décisive sur l'adoption de toutes les mesures nécessaires pour prévenir les accidents et augmenter la sécurité de nos jeunes citoyens.

This article explains the reasons why the prevention of school accidents has given rise to such a great interest; this is due in part to the large broadcasting made from trials of several cases occurred during the past years. It also underlines the enactment of the Law 1/1991 dated January the 9th which modifies certain articles of the Common and Penal Laws with the view to fit them to the Constitution and to the new social context, as well as the agreement signed on June 4, 1991 between the «Departament d'Ensenyament» and the Unions. Both modifications provide the teachers with a higher legal and administrative security, above all among the management. Generally speaking, they clarify the situation to a great extent. This improvement of the law should have a positive and decisive effect on the necessary actions to be taken to prevent accidents and improve the safety of our younger citizens.